

تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام

www.ketab.ir

زهرا اسلامی فرد

سرشناسه:	اسلامی فرد، زهرا، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور:	تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام / زهرا اسلامی فرد؛ تدوین نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر:	قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری:	۲۴۰ ص.
شابک:	978 - 964 - 531 - 237 - 2
فروست:	گروه تاریخ و تمدن اسلامی؛ ۳۲
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
موضوع:	تمدن اسلامی
موضوع:	تمدن اسلامی، تأثیر ایران
موضوع:	تمدن ایرانی، تأثیر اسلام
موضوع:	تمدن غرب، تأثیر اسلام
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف
رده بندی کنگره:	۲۱۳۸۸ ت ۵ الف / ۶۲ / DS۳۵
رده بندی دیویی:	۹۰۹/۰۹/۶۲
شماره کتاب شناسی ملی:	۹۶۸۵۸۱

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفکس واحد ارزیابی علمی: ۳۷۷۴۹۹۱۹ - ۰۲۵

صندوق پستی: ۶۱۷۳ - ۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: arzyabi@maaref.ac.ir

سرشناسه:	اسلامی فرد، زهرا، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور:	تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام / زهرا اسلامی فرد؛ تدوین نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر:	قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری:	۲۴۰ ص.
شابک:	978 - 964 - 531 - 237 - 2
فروست:	گروه تاریخ و تمدن اسلامی؛ ۳۲
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
موضوع:	تمدن اسلامی
موضوع:	تمدن اسلامی، تأثیر ایران
موضوع:	تمدن ایرانی، تأثیر اسلام
موضوع:	تمدن غرب، تأثیر اسلام
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف
رده بندی کنگره:	۲۱۳۸۸ ت ۵ الف / ۶۲ / DS۳۵
رده بندی دیویی:	۹۰۹ / ۰۷۶۷۶
شماره کتاب شناسی ملی:	۸۵۸۱

www.ketab.ir

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفکس واحد ارزیابی علمی: ۳۷۷۴۹۹۱۹ - ۰۲۵

صندوق پستی: ۶۱۷۳ - ۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: arzyabi@maaref.ac.ir

مجموعه تاریخ
۳۲

تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام

نویسنده: زهرا اسلامی فرد

تدوین: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

ناشر: دفتر نشر معارف

ویراستار: عباس رجبی

بازبین نهایی: سید سعید روحانی

صفحه آرا: صالح زارع

نوبت چاپ: بیست و هفتم، سال ۱۴۰۱/۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۵۳۱ - ۲۳۷ - ۲

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز بخش:

مدیریت بخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر ۳۷۰۴۰
پاتوق کتاب قم (شعبه اول): خیابان شهدا، روبه روی دفتر مقام معظم رهبری، تلفن ۳۷۷۳۵۴۵۱
پاتوق کتاب قم (شعبه دوم): ابتدای بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی،
نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، تلفن ۳۲۹۰۴۴۴۰
پاتوق کتاب تهران: خیابان انقلاب، چهار راه کالج، پلاک ۷۱۵، تلفن ۸۸۹۱۱۲۱۲، نمابر ۸۸۸۰۹۳۸۶

نشانی الکترونیکی: E-mail: info@ketabroom.ir؛ پایگاه اینترنتی: www.ketabroom.ir

سخن آغازین

فرهنگ هر جامعه عرصه پدیده‌های بس متفاوت است، به‌ویژه در کشوری مانند ایران که تاریخ فرهنگی آن از گذشته بسیار دور شاهد زندگی اقوام و طوایف گوناگون با تنوع فرهنگی بسیار است. از این‌رو مدیریت فرهنگ و جامعه، بی‌توجه به این تنوعات فرهنگی، امری ناممکن است. منافع ملی و در نظر گرفتن منافع گروه‌های مختلف مدیران فرهنگی جامعه را بر آن می‌دارد که در عملکرد کلان خود به انبوهی از مسایل توجه داشته باشند.

در یک نگاه کلی فعالیت‌های فرهنگی دو دسته‌اند: دسته‌ای مانند سینما، تئاتر، روزنامه و مجله نوپایند و پیشینه‌ای کهن و پیچیده نداشته‌اند؛ دسته‌ای دیگر فعالیت‌های فرهنگی نظیر آیین‌ها، سنن و مراسم اعتقادی است.

انجام فعالیت‌های فرهنگی دسته اول و نظارت بر عملکرد آنها بر عهده دولت و وزارتخانه‌ها است، اما فعالیت‌های نوع دوم دولتی نیستند. هیچ دولتی نمی‌تواند نحوه احوال‌پرسی مردم و مراسم غم و شادی و آیین‌های عبادی آنها را در یک برنامه‌ریزی مستقیم تغییر دهد. با این حال این هر دو قسم فعالیت فرهنگی، با عنصر نیرومند تفکر و اندیشه رابطه مستقیمی دارد. به عبارتی دیگر آنها از اندیشه تغذیه می‌شوند؛ همان اندیشه که حقیقت انسان است. در این هر دو فعالیت اگر آب اندیشه و تفکر دریغ شود، به‌جز قالب مبتذل، چیزی باقی نمی‌ماند.

تاریخ حیات انسان نشان می‌دهد که «زیستن» برای انسان، از هر قوم و ملیت و در هر زمان و جغرافیایی بر قاعده «معنا» بنیاد شده است و این نیاز، ذاتی و برآمده از مراتب وجودی

و کمالات او است؛ حقیقتی که از اصل خویش بازمانده و در جستجوی روزگار وصل خویش است. بر همین اساس، علوم و اندیشه‌ها به فراخور مایه معنایی‌شان خود را برمی‌انگیزانند و مرزهای زمان و مکان را در می‌نوردند. اگر عده‌ای به جهان خرم از آنند که جهان خرم از اوست و عاشق‌اند بر همه عالم که همه عالم از اوست، ریشه در جهان‌نگری و افق معنا و فرازمندی اندیشه‌های معنوی آنان دارد. نوع نگاه حکیمانه و عارفانه ایرانیان به انسان و حیات فرهنگی و تمدنی‌اش و نقش کم‌نظیر آنان در گذشته، در پیوند میان سرچشمه‌های حکمت ایرانی و معارف بلند قرآنی همه در همین معنا، تعبیر و تفسیر از حیات ریشه دارد و اگر ایران بخواهد تمدن اسلامی را در افقی به‌مراتب فرازمندتر از پیشینه بنیاد نهد، چاره‌ای ندارد جز اینکه حوزه‌های متنوع فرهنگ جامعه‌اش را با زلال دانش و حکمت آبیاری کند و از مواجهه سطحی و شعاری و روزمره بپرهیزد و در این میان علوم و اندیشه‌هایی که بر اسلامیت مردم این مرز و بوم به مثابه سرّ خودیت و هویت ملی آنها تأکید می‌کند و در راستای نیاز داریم و اصیل انسان بر پایه و مایه معنوی ایستاده از اهمیت بیشتری برخوردار است.

در کتاب پیش‌رو سرکار خانم اسلامی فرد جلوه‌هایی از این هویت ملی و دینی را بررسی کرده است و نشانه‌هایی از فرهنگ و تمدن اسلامی را کاویده است. کتاب دارای هفت فصل است: فصل اول: مباحث مقدماتی، فصل دوم: علل و عوامل شکل‌گیری فرهنگ و تمدن اسلامی، فصل سوم: شکوفایی علوم در تمدن اسلامی، فصل چهارم: نهادهای سیاسی - اجتماعی تمدن اسلامی، فصل پنجم: هنر در تمدن اسلامی، فصل ششم: تأثیر تمدن اسلامی بر تمدن غربی و پیدایش رنسانس، فصل هفتم: علل بیرونی و درونی رکود تمدن اسلامی.

گروه تاریخ و تمدن اسلامی معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی ضمن قدردانی از تلاش نویسنده محترم، از پیشنهادها و انتقادات اساتید، به‌ویژه اساتید تاریخ اسلام و تمدن اسلامی، استقبال می‌کند.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

فهرست مطالب

مقدمه	۱۱
-------------	----

فصل اول: مباحث مقدماتی

(۳۰-۱۵)

تعریف تاریخ	۱۷
واژه‌شناسی فرهنگ و تمدن	۱۸
عوامل پیدایی تمدن	۲۰
۱. عامل انسانی	۲۰
۲. فرهنگ	۲۱
۳. دین	۲۱
۴. عامل مادی و طبیعی	۲۲
چند نکته	۲۳
تمدن اسلامی و محدوده تاریخی و جغرافیایی آن	۲۴
گزیده تاریخ اسلام از ظهور تا آغاز فتوحات	۲۵
گسترش دولت اسلامی	۲۷
پرسش‌ها	۲۹
فعالیت‌های علمی	۲۹
منابع برای مطالعه بیشتر	۲۹

فصل دوم: علل و عوامل شکل‌گیری فرهنگ و تمدن اسلامی

(۵۱-۳۱)

۱. اهمیت علم و دانش در اسلام	۳۳
۲. توجه به خواندن و نوشتن	۳۵
۳. ایجاد و گسترش مراکز علمی - فرهنگی اسلامی	۳۹

۴۵	۴. نهضت ترجمه و نقل علوم
۴۷	سهم ایرانیان در تمدن اسلامی
۵۱	پرسش‌ها
۵۱	فعالیت‌های علمی
۵۱	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل سوم: شکوفایی علوم در تمدن اسلامی

(۱۳۰ - ۵۳)

۵۵	طبقه‌بندی علوم
۵۷	الف) علوم غیراسلامی
۵۷	۱. علوم ریاضی
۶۰	۲. علم نجوم
۶۴	۳. مکانیک
۶۶	۴. فیزیک
۶۷	۵. پزشکی
۷۶	۶. کیمیا (شیمی)
۷۸	۷. فلسفه
۸۴	۸. منطق
۸۵	۹. تاریخ
۹۰	۱۰. جغرافیا
۹۴	۱۱. ادبیات
۹۴	یک. بررسی تاریخی ادبیات اسلامی
۹۸	دو. بررسی موضوعی ادبیات اسلامی
۱۰۲	ب) علوم اسلامی
۱۰۲	۱. تفسیر و علوم قرآنی
۱۰۲	یک. تفسیر
۱۰۷	دو. علوم قرآنی
۱۰۸	۲. حدیث
۱۱۱	۳. علم فقه
۱۱۲	یک. فقه شیعه
۱۱۴	دو. فقه اهل سنت و مذاهب چهارگانه
۱۱۶	۴. اصول
۱۱۷	۵. کلام و عقاید
۱۲۱	۶. تصوف و عرفان
۱۲۶	پرسش‌ها

۱۲۸	فعالیت‌های علمی
۱۲۹	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل چهارم: نهادهای سیاسی - اجتماعی تمدن اسلامی

(۱۴۴ - ۱۳۱)

۱۳۳	الف) دیوان (سازمان اداری)
۱۳۹	ب) منابع مالی (خراج)
۱۴۰	ج) دستگاه نظارت (حسبه)
۱۴۳	پرسش‌ها
۱۴۳	فعالیت‌های علمی
۱۴۴	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل پنجم: هنر در تمدن اسلامی

(۱۶۷ - ۱۴۵)

۱۴۹	۱. معماری
۱۵۳	۲. نقاشی و مینیاتور
۱۵۵	۳. تذهیب و خوشنویسی
۱۵۶	۴. قالی
۱۵۷	سایر هنرها در تمدن اسلامی
۱۶۱	علم موسیقی
۱۶۵	پرسش‌ها
۱۶۵	فعالیت‌های علمی
۱۶۶	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل ششم: تأثیر تمدن اسلامی بر تمدن غربی و پیدایش رنسانس

(۱۹۴ - ۱۶۹)

۱۷۳	۱. تأثیر تجارت، صنعت و کشاورزی اسلامی بر تمدن غربی
۱۷۸	۲. تأثیر علوم عقلی و فلسفه اسلامی بر تمدن غرب
۱۷۹	۳. تأثیر ریاضیات اسلامی بر تمدن غرب
۱۸۰	۴. تأثیر ستاره‌شناسی اسلامی بر تمدن غرب
۱۸۲	۵. تأثیر جغرافیای اسلامی بر تمدن غرب
۱۸۴	۶. تأثیر پزشکی اسلامی بر تمدن غرب
۱۸۶	۷. تأثیر هنرهای اسلامی بر تمدن غرب
۱۹۲	پرسش‌ها
۱۹۲	فعالیت‌های علمی
۱۹۳	منابع برای مطالعه بیشتر

مقدمه

یکی از حوزه‌هایی که در قلمرو اسلام‌شناسی مجد و عظمت اسلام را به گونه‌ای شایسته و بایسته به منصفه ظهور می‌رساند، بررسی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی است. بی‌شک خاستگاه حقیقی این فرهنگ و تمدن، پیامبر و امامان همام علیهم‌السلام بودند که علم و معرفت از آنها جوشید و جریان آن اقصی نقاط عالم را در نور دید.

اسلام در اندک زمانی پس از ظهور، در بخش وسیعی از جهان گسترش یافت و این یکی از شگفت‌آورترین پدیده‌های تاریخ به‌شمار می‌رفت. این دین با دستمایه‌های غنی و سازنده‌ای که از سرچشمه وحی مایه می‌گرفت، ارزش‌ها و ملاک‌های نوینی را مطرح ساخت و تمدن‌های گوناگون را که هر یک جداگانه به حیات خود ادامه می‌دادند، یکجا جمع نمود و تجربیات و میراث‌های بشری را به هم پیوند داد.

مسلمانان با بخشی از میراث تمدن یونانی - رومی و با جذب عناصر ایرانی، هندی، مصری و دیگر تمدن‌ها، بنای عظیمی از فرهنگ و تمدن انسانی را پی‌ریختند؛ آن گونه که پس از سده اول هجری در زمان خلافت عباسی تأثیر گسترده‌ای در آسیا، اروپا و آفریقا بر جای نهادند و همین تأثیر به نیرویی دگرگون‌ساز در زندگی و اندیشه‌های سده‌های میانه بدل گردید.

تمدن اسلامی در سده‌های میانه از اهمیتی بیش از تمدن بیزانس برخوردار شد و با تکیه بر بن‌مایه خود، بیش از پیش فرهنگ خود را گسترده و از جهت آفرینش فرهنگی اصیل، پرمایه‌تر از تمدن‌های پیشین گردید.